

Grønne byer Alsidige landskaber

Tendenser og visioner i have- og landskabskulturen

Grønne byer og alsidige landskaber. Af Jørgen Nimb Lassen	II
Natur og havekultur. Af Svend Andersen og Jørgen Nimb Lassen	III
Havens kulturhistorie. Af Helle Ravn	IV
Danskerne vil have grønne områder. Af Vibeke Dalum	VI
Ud og ind i naturen. Referat af indlæg af Henning Eichberg	VII
Gode naturråd til haver og grønne områder. Af Peder Agger	VIII
Skov og landskab i stabilt samspil. Af J. Bo Larsen	XI
Grøn suppe, nej tak - rytme, ja tak. Af Sven-Ingvar Andersson	XV
Havebyen med ydmyge skovveje. Af Jens Andersen	XVI
Boulevardens store muligheder. Af Carsten Thau	XVII
Hus og have som en erotisk symbiose. Af Hans Peter Hagens	XVIII

Artiklerne er baseret på indlæg fra konferencen 'Grønne byer og alsidige landskaber - havekulturen om 100 år' som Have & Landskabsrådet afholdt 8. marts 2001.

Grønne byer og alsidige landskaber

Et sammendrag af hovedsynspunkter

Af Jørgen Nimb Lassen

II

Havekulturen er udgangspunktet for størstedelen af befolkningens økologiske lærdom og naturoplevelser. Dens iboende egenskaber er bl.a. at medvirke til at skabe bæredygtighed, sammenhæng og identitet i byer og landskab. Tages havekulturen alvorligt og bruges med omtanke, banes vejen for de miljøpolitiske visioner om bæredygtighed og for at revitalisere by og land med bedre plads til natur, liv og ophold.

Det var en hovedkonklusion på Have & Landskabsrådets konference om 'Grønne byer og alsidige landskaber' der på de følgende sider gengives. Havekulturen er bindeleddet mellem mennesker og natur. Den eksisterer i mange forskellige former, lige fra adelens slots- og herregårdshaver, over de prægtige havekunstværker til de mere ydmyge private haver med den folkelige kunst og skaberglæde. Tilsammen og hver for sig er de vigtige for danskernes natur- og selvforståelse og for hele livet. At havekulturen får gode vilkår er derfor en samfundsopgave, lød budskabet på konferencen.

At bane vejen for de miljøpolitiske visioner om bæredygtighed kræver befolkningens forståelse. Det forudsætter at befolkningen sikres god adgang til rigelige natur- og friarealer i og nær byerne. Haven og byens naturlandskaber er dér hvor de fleste henter deres væsentligste naturoplevelser og basale økologiske lærdom.

Det er i haven og byens friarealer at økologien og miljøforståelsen konkretiseres og samspillet med naturen opleves og forstås bedst. Ligeledes har haven og byens friarealer stor betydning for identitetsopbygning og skønhedsoplevelser, foruden at danne ramme om motion, afslapning og samvær. Haven og byens friarealer er også af væsentlig betydning som levested for flora og fauna, især hvis deres muligheder udnyttes optimalt.

At oplyse by og land kan indebære at lade planlægningen af by og land inspirere hinanden som det også før var almindeligt. Tidligere var der nemlig

ikke samme skel mellem by og land samt hus og have som nu, og de planlægningsmæssige principper var ofte påfaldende ens. Tænk bare på Versailles hvor by og have er hinandens spejlbillede, og på Paris i 1870'erne hvor de brede boulevarder blev skåret ud i den gamle by som skovens parforceveje. Og tænk på det integrerede, multifunktionelle landskab der var almindeligt for bare 200 år siden.

Planlægningsværktøjet, som kan tilpasses enhver situation, kan være den naturnære, flersidige driftsplanlægning som den kendes fra skoven. Den kan gavne både friluftsliv og natur og give landskabet en mere multifunktionel værdi. Men skal den bruges mere generelt både i by og land, så kræver den også en æstetisk dimension for at sikre landskabets sammenhæng, rytme og identitet. Skulle det lykkes at skabe et sådant partnerskab kan man sikre både by og land mere kvalitet og flersidighed.

Konferencen ledte frem til nogle konkrete anbefalinger og visioner for fremtiden. De sigtede bl.a. mod at man skal:

- genskabe boulevarden og grønne squares som identitetsskabende byrum og grønne netværk i nutidens bybygning og byforandring,
- bygge tæt og bymæssigt på i forvejen eller tidligere bebyggede arealer, bl.a. på bekostning af parcelhuskvarterer
- erobre stilheden og vejene tilbage ved hjælp af ydmyge veje og skovstemning, bl.a. ved at opbyrde forstædernes parcelhusforhaver,
- som erstatning for parcelhusbyerne at skabe havebyer med ydmyge vejforløb og landlig stemning i tilknytning til de bynære landskaber,
- genskabe og modernisere det multifunktionelle, naturnære skov- og landskabsbillede.

Fantasi og visioner skal der til. Følgen kan blive at vi får bevaret flere kulturhistorisk vigtige kulturmiljøer og skabt nye grønne bosætninger samt et mere alsidigt, brugbart landskab. For faget er følgen nye spændende udfordringer. □

Natur og havekultur

Af Svend Andersen og Jørgen Nimb Lassen, Have & Landskabsrådet

Det grønne og især naturen uden for byerne er blevet genstand for en voksende politisk interesse. Naturgenopretning, vandmiljøplan, skovrejsning og gylleplaner er på Finansloven, og der er nedsat kyndige udvalg til at udarbejde handlingsplaner for mere natur og bedre miljø. Men det grønne er mere end det. Det er også al det man med et enkelt ord kan sammenfatte i havekulturen eller de grønne områder.

Havekulturen er vores køkkenhaver, parcelhushaver og kolonihaver, golfbaner og idrætsanlæg, kirkegårde, offentlige haver og parker, byskove, strandparker, slots- og herregårdshaver, landbrugets haver, byskove og dyrehaver. Havekulturen er de kulturhistoriske alléer og smukke vejbeplantninger i by og på land. Havekulturen er alle de steder hvor vi indretter vores byer og landskaber for at give plads til grønne og blå åndehuller og muligheder for rekreation og naturoplevelse.

I økonomisk klemme

Det grønne betyder bedre livskvalitet der betyder færre udgifter på sundhedsområdet. Grønne områder bidrager til en bedre social og etnisk integration. Det grønne forbedrer byens og vejens udseende og oplevelsesmuligheder hvilket igen har afgørende betydning når det gælder om at tiltrække eller fastholde skatteborgerne, erhvervsliv og turisme.

Havekulturen har derfor også en stor økonomisk betydning.

Alligevel er havekulturen klemmt af kommercielt stærkere interesser og glemmes ofte af politikerne til skade for vores samfund, vores børn, natur og miljø. Havekulturen er nemlig Danmarks vigtigste bidragsyder til det rekreative rum.

De væsentligste naturoplevelser og økologisk lærdom henter langt de fleste danskere i mødet med havekulturen. Det sker ikke længere ude på landet og i landbruget, men gennem havedyrkning, i skolehaven, skovbørnehaven, gårdanlægget, sportspladsen, byparken. Kort sagt hvor vi lever og opholder os mest - nemlig i grønne områder i og ved byerne.

Havekulturen overses både når der skal forhandles finanslov, forskes, forvaltes, planlægges og lægges strategier for natur og friluftsliv og der findes ikke ét ansvarligt ministerium, der kan varetage havekultur-området samlede interesser. En følge er at havekulturen tildeles få offentlige midler set i forhold til dens betydning og den store folkelige opmærksomhed der afspejler sig i det store antal af haveejere og haveinteresserede, medlemmer af natur- og miljøorganisationer og aktive udøvere af friluftsliv. Havekulturen er svigtet og giver derfor heller ikke sit fulde positive bidrag til samfundsudviklingen.

Byens natur er truet

Men hvad sker? På trods af at ca. 85% af Danmarks befolkning bor i byen og byens grønne områder er den væsentligste

kilde til rekreation og oplevelse af samspillet mellem natur og landskab, eksisterer der i dag ingen sammenhængende politik for byens grønne områder eller regler der beskytter byens truede træer og natur.

Naturlandskabet og planternes vækstvilkår får det stadigt sværere på grund af byggeri og trafik. Byens store træer risikerer fældning for at skaffe plads til byggeri og anlæg. Byens vækst har indtaget store dele åbne bynære landskaber og har lukket hullerne imellem det bebyggede i byerne.

Og ud over de fysiske forandringer i byerne og forstæderne kommer manglen på sammenhængende politik også til udtryk gennem en fragmentarisk og usammenhængende planlægning af byens rekreative forhold. De rekreative potentialer udnyttes ikke optimalt. Befolkningens behov for rekreation tilside sættes ofte for andre hensyn, hvor især trafikken synes hævet over et hvert andet hensyn.

Hver for sig synes tabene måske ikke så store. Det er mere følgerne af de samlede indgreb og forhold der kan blive helt uacceptable. En af følgerne på længere sigt er en øget social adskillelse mellem attraktive og ikke attraktive bydele med slum og sociale problemer til følge.

Vejtræerne er truet

Vejtræerne er truet på grund af Vejdirektoratets arbejde med nye regler for beplantninger i det åbne land. Man taler om smukke veje, men realiteten er

at vejtræer skal væk fra vejene for at undgå dræbte ved påkørsler. Vejdirektoratet 'glemmer' dog at tage højde for at det ikke er træerne der har skylden for påkørslerne og at træerne også redder menneskeliv. Der er ingen dokumentation for at de nye regler sparer liv, og det er end ikke diskuteret om vi foretrækker hurtig kørsel på kedelige veje eller et smukt landskab hvor vi kører en smule langsommere.

Herregårdsmiljøer i forfald

Herregårdsmiljøet er i forfald. Det gælder ikke mindst haverne og det øvrige udemiljø der er uden for økonomisk rationel land- og skovbrugsproduktion. Det gælder mest de plejekrævende detaljer, men også bærende elementer som alléer. Og det gælder herregårdsmiljøet set som en helhed i landskabet.

Årsagerne er mange forskellige. Udgifterne til arbejds løn og ejendomsskat stiger, mens indtjeningsmulighederne falder og motivet til at opretholde haverne og landskabsbilledet er blevet mindre. Herremændene holder ikke hof længere. Det har bl.a. den konsekvens at plejen opgives. Samtidig har mange haver nået en kritisk alder hvor mange alléer er ved at være udlevede. Det er med andre ord nu at der skal sættes ind. Turisme og friluftsliv er to af de væsentligste argumenter for en stærkere indsats på området.

Hæmmer turisme

Den manglende havekulturpolitik risikerer derfor også at skade

turisterhvervet. Ønsker man gode indtjeningsmuligheder i erhvervet, er man i høj grad afhængig af en god kobling mellem erhvervsliv, kulturliv og det grønne område.

Turismen alene udgør en af de største indtægtskilder i Danmark. Turisterhvervet er specielt på den måde at det kun producerer kost, logi og visse særlige arrangementer mod entré. Alt det turisterne og friluftslivet først og fremmest forbruger, er landet som det ligger: landskab, strande, grønne rekreative områder, kulturliv og befolkning.

Turismen og friluftslivet lægger mere og mere vægt på et særpræget, grønt/blåt og rent landskab som baggrund for ferien eller friluftsoplevelsen. Turismen og friluftslivet bør derfor være et stærkt argument for en stærkere indsats for at skabe grønne byer og alsidige landskaber. Det taler igen for en bedre koordinering og styrkelse af hele havekulturområdet.

En del af en kulturarv

Havekulturen er en stor del af vores kulturarv, vores måde at leve og tænke på. Den kan få stor indflydelse på landets særkender. Det er derfor en samfundsopgave at sikre havekulturen på lige fod som man forsøger at sikre miljø og natur.

Danmark er på mange områder et foregangsland bl.a. på miljø- og naturområdet. Men hvad hjælper en god miljø- og naturlovgivning hvis befolkningens dybere forståelse og kontakt med de økologiske sam-

menhænge får lov til at sygne hen? Og hvad er formålet med natur- og miljøindsatsen hvis den ikke hænger sammen til byudvikling, turisme, friluftsliv, produktion samt holdninger til natur og affald? Sammenhængen kan styrkes ved at satse mere på havekulturen.

At styrke havekulturen hæmmes desværre af at ansvaret ligger i så mange ministerier. Indsatsen og politikken på området må samles, ikke nødvendigvis som et selvstændigt politikområde, men i hvert fald ved at koordinere indsatsen. Der bør laves en troværdig og sammenhængende regeringspolitik på området og udarbejdes en strategi der kan styre indsatsen på havekulturområdet. Det vil sige sikre en bedre koordinering af indsatsen i forhold til by- og parkpolitik, trafikpolitik, erhvervs politik, miljø- og naturpolitik, uddannelse, turisme og kulturpolitik.

Strategien bør sikre havekulturen flere midler. En mulighed er en speciel pulje tips- og lottomidler til havekulturen. Den kan fordeles og styres af kynlige borgere og fagfolk med interesse for området. Puljen skal støtte indsatsen for at bevare og styrke befolkningens engagement i det grønne og om respekten for jord og planter.

Målet er at havekulturen ikke længere skal opfattes som et passivt stof til at udfylde hullerne mellem det byggede. Men derimod som en aktiv handling til udfyldning af hullet mellem natur og menneske. □

Havens kulturhistorie

Havekultur set gennem kulturhistorikerens øjne

Af Helle Ravn, museumsinspektør, Langelands Museum

IV

Det er med havekultur helt som det er med fodbold: Vi hører en masse om elitefodbolden, om en Peter Schmeichel og om en Brian Laudrup. Det er navne som til bevidstløshed er blevet banket ind i hovedet på os, og som vi alle er fortrolige med. Men de mange små drenge på puslingeholdene, spillerne på old-boys-holdene o.s.v., den fodbold som de mange spiller, og som er en del af hverdagskulturen, den hører vi meget, meget lidt om.

Hvorfor nævne fodbold som en indledning til et indlæg om havekulturen i Danmark? Fordi det er med haverne som med fodbolden. Vi hører om Europas arkitektoniske parker og haver, men meget lidt om de samtidige, almindelige haver set som et kulturelt fænomen. Begrebet havekultur dækker nemlig over så forskellige haver som den italienske barokhave ved Villa D'Este, den romantiske have på Liselund, en husmandshave på Karup Hede, en villahave fra 1930'erne i Søborg og en parcelhushave fra 1970'erne i Valensbæk! For blot at nævne nogle eksempler.

Hvis man med begrebet kultur forstår menneskers måde at agere i samfundet på, dækker begrebet havekultur de måder

hvorpå haverne er opstået, udviklet og indrettet, hvordan de bruges - og ikke mindst tankerne bag det. Men når begrebet havekultur benyttes er der næsten altid tale om de arkitektoniske parker og haver tegnet af landskabs- og havearkitekter. Derimod har man kun beskæftiget sig ganske lidt med den havekultur som findes i langt den overvejende del af de danske haver.

Ønsker man at beskæftige sig med nutidens og fremtidens havekultur, er man nødt til at have kendskab til dens forudsætninger og de normer og traditioner som ligger bag haveejernes valg og præferencer. Og det bygger for en stor del på normer og traditioner som går omkring 200 år tilbage, hvilket vil sige til landboreformernes tid.

Med støtte fra forskningsrådet foretog Peter Dragsbo, Middelalder Museum, og undertegnede en undersøgelse kaldet 'Gårdens Landskab' om danske landbohaver og -bygningers udvikling gennem de sidste 100 år i tre udvalgte områder: Vestfyn, Als og Viborgområdet. Et af formålene var at følge udviklingen igennem lang tid. Et andet formål var at påvise at der igennem hele 1900-tallet - og således også i dag - har været loka-

Den gamle vestfynske landbohave er her blevet lavet om til fårefold, men endnu er der af havens frugt- og prydt træer tilbage.

le variationer i have- og bygningskulturen, variationer som i mindst lige så høj grad skyldes kulturelle forhold som klima- og jordbundsmæssige forhold. Det er hovedsagelig på baggrund af den undersøgelse at begrebet havekultur her skal diskuteres.

Landbohavens kultur

Hvordan kan man beskrive landbohavens havekultur? Først og fremmest bygger landbohaven på generationers viden, tradition og erfaring der lag på lag er lagt oven på hinanden, samtidig med at der bliver føjet nye lag til. Det er en kultur som bliver overført fra generation til generation, fra haveejere til haveejere. Den skifter først hvis grundlæggende principper og normer i samfundet skifter og forbliver konstant i meget lange perioder. Havearkitekt og -konsulent P. Wad omtalte de gamle landbohaver så-

ledes: „De er vokset frem lidt efter lidt - Slægt efter Slægt har ydet sit Bidrag til dem“.¹

Et væsentligt træk ved landbohaverne er at de er ændrede utallige gange uden en overordnet plan. Snart sker der en lille ændring her, snart en lidt større der, og haven kan på den måde komme til at bestå af en lang række usamtidige elementer, og man må derfor tale om det 'samtidiges usamtidighed'.

Havekulturens udvikling over tid ses - med den franske historikerskole Annales-skolen - som tre samtidige strukturer eller tidsbegreber der hver bevæger sig af sted som en bølge.²

Første bølge er den helt korte med meget hurtige skift. Her kan man tænke på årets nyheder i sommerblomster, skiftet mellem interessen for stauder eller for sommerblomster, - eller at man et år sætter nogle krukker ud og nogle år efter igen ophører dermed. Disse ting skifter uden at haven eller havekulturen på nogen måde ændres.

Den næste bølge bevæger sig langsommere, og når den ændres føler man at der sker et skift. Det vil sige at haverne med års mellemrum skifter stil, bliver lagt om. Nye generationer kommer til og dermed nye måder at bruge haven på. Omkring 1900 var en af de væsentlige funktioner at man skulle kunne vise haven frem for naboer og slægtninge, og det forudsatte de snede grusgange. Senere skulle de være lettere at holde, og der kom store græsplæner. Og inden for de sidste 10-15 år har haverne skullet kunne holdes rene uden kemikalier og uden alt for meget arbejde. Først da bliver den såkaldte nyhed bund-

For 15 år siden stod disse "skulpturer" foran et langelandsk bindingsværkshus. Museet nåede desværre ikke at erhverve en af dem da de blev nedtaget.

dækkende planter accepteret.³

Den tredje bølge er den underliggende kultur som skifter meget sjældent, og som man først rigtig lægger mærke til når der sker et brud når kontinuiteten ophører. Det skete ved landboreformerne, og det skete igen for den almindelige dansker med parcelhusbyggeriet og de deraf helt ændrede haver.

Stadig landbohaver

Men den grundlæggende havekultur har ikke ændret sig i landbohaverne. På landet sker det først når og hvis parcelhus-havens kultur bliver accepteret og overført til landbohaverne. Og det er et af undersøgelsens resultater at det på ingen måde er sket, og at landboere i dag er meget bevidste om, at de har og vil have en landbohaves og ikke en parcelhushave.

Landbohaverne har naturligvis absorberet træk fra de førendes lags haver, men trækkene er blevet omformede, til tider til det ukendelige, og de er hele tiden blevet tilpasset den allerede eksisterende kultur. Og det samme har i hurtigere tempo gjort sig gældende for villa- og parcelhushaver.

Med de mange nyheder og de mange ny haveejere, som i de sidste 40 år er kommet til, er der imidlertid kommet en gene-

ration af haveejere, som ikke besidder den traditionelle, folkelige havekultur. Hvis disse mennesker flytter på landet, kommer de måske helt uden viden om haver og opbygger en have som ikke bygger på de gamle traditioner og den gamle viden. Med konsulent Lisbeth Hvids ord: „I en husmandshave, der er det meget tit nogen mennesker, hvor ingen af dem har med landbruget at gøre. Og det er rene bylandmænd. Og de kan godt have alle mulige romantiske drømme“.

Udtryk for folkekunst

Mennesket har trang til at skabe, til at dekorere, til at udfolde sig kunstnerisk, og haven er et af områder hvor denne skabertrang kommer til udtryk. En række haver kan som sådan betragtes som udtryk for en egentlig folkelig kunst.

Begrebet folkekunst har rod i 1800-hundredes tallets nationalromantik. Men folkekunsten eksisterer også i bedste velgående i dag, og haven er af de steder hvor den udfolder sig. Den amerikanske etnolog Henry Glassie har sagt at folkekunst altid vil skabes. Hvordan den ser ud afhænger af stedet, af attituder og af forholdene. Og den udøves i så forskellige områder som selvbyggeri af huse, i ha-

ver, i broderier og i grafitti - alle ting som er udtryk for skaberens egen situation.⁴

Haverne er netop en form som kan opleves af andre som kommunikerer skaberglæden både til ejeren selv og til forbipasserende som kigger over hækken. Folkekunsten har eksisteret i haverne i over 100 år, men har ændret form adskillige gange. Selv om der aldrig har været tætte forbindelser mellem elitekunsten og folkekunsten, er den alligevel altid koblet til forestillingen om elitens gode smag. Noget polemisk kan man sige at de stille havernes folkekunst med den etablerede kunsts Land-Art bevægelse idet begge bygger på naturens vækst og forfald.

I 1980'erne og 1990'erne har minimalismen blandt eliten været den fremherskende stilart med enkelthed og rene linier. Men det er netop i denne periode at de mange oplevelsesmættede haver med stensatte bede, vandløb, figurer og mange forskellige planter er fremkommet. Folkekunsten har her været en modkultur, en modbevægelse til den herskende kultur-opfattelse. Eller måske et forvarsel om en senere stilændring? Hvis det er tilfældet, viser de oplevelsesmættede haver at minimalismens afløser kan blive en stil med mange detaljer og

forskellige planter - en moderne form af 'den gamle bondehave'.

Nu som tidligere har folkekunsten aldrig været populær 'på bjerget' fordi folkekunsten, det være sig i parcelhus-kolonihave eller landbohaverne, bygger på andre præmisser. Havearkitekterne og -konsulenterne står her over for et dilemma som de oven i købet indirekte selv har været med til at skabe. De har som arkitekter meget svært ved at acceptere folkekunstens have med alle de usamtidige detaljer og originale indfald. Men er de ikke selv med til at formidle løse-revne elementer når der uge efter uge er artikler om havens enkeltlementer i aviser og den kulørte presse og ikke om sammenhæng og overordnet plan-lægning? □

NOTER

1) I artiklen Landbohaverne. "Haven" 1928.

2) Braudel, Fernand: *History and the Social Sciences. I: Burke, Peter (ed): Economy and Society in early modern Europe: essays from Annales*. London 1972.

Hexter, J.H.: *Fernand Braudel and the Monde Braudellien. I: Journal of Modern History*. Vol 44. Chicago 1972.

3) Der var blevet skrevet om dem i 'Haven' i årtier.

4) For diskussion af moderne tolkninger af begrebet folkekunst se Henry Glassie: *The Spirit of Folk Art*. University of Indiana 1989.

- Sydhoff, Beate m.fl.: *Folkkonsten - all tradition är förändring*. Kulturhuset, Stockholm 1992.

Et af de heldigere resultater af lag-på-lag ændringer i haven er en stor sten som ved et uheld kom til at stå i haven i 1930-erne og som i 1960-erne blev omgivet af et bed.

Grønne områder er noget folk synes det er rart at have, er der mange der siger. Men indtrykket er at det er noget man blot siger. Man bruger dem ikke. Derfor var der en lang årrække hvor grønne områder og parker, ikke sådan rigtig var prioriteret. Man talte om dem, men gjorde ikke noget ved dem ud over måske at spare på udgifterne. Og når man spurgte hvorfor var svaret simpelthen: Der er alligevel ingen der rigtig bruger dem.

Grønne områder har imidlertid en afgørende betydning for vores psykiske velbefindende. Grønne arealer, græs, træer, buske og blomster er grundlæggende elementer for de fleste. De betyder noget for vores velbefindende. De giver os lyst til at komme ud.

En integreret del af livet

Hvilke krav stiller danskerne til de grønne områder med hensyn til indhold, pleje og placering? Ja, der skal være rum til friluftslivet så det kan være en naturlig og integreret del af livet. Natur og oplevelser er værdifulde for os mennesker, men de kommer ikke af sig selv - og de forsvinder ud i den blå luft hvis ingen gør noget.

Det er svært at få konkret besked om hvordan borgerne ønsker et grønt areal skal være. Der er kun snakken og dialogen der dur. Forvaltere af det grønne område er nødt til at spørge og føle sig frem. Generelt kan man dog sige at danskerne vil have områder med variation og oplevelse i. Arealer med rum for friluftslivet. Og her er der ingen tvivl, der skal være natur og oplevelser at hente. Det er simpelthen grundlæggende værdier for os mennesker. Men i byerne kommer de ikke af sig selv.

Krav til plejen

Danskerne har ikke forholdt sig til hvilke krav de stiller til det grønne område. Men når de kommer i en flot velholdt park eller grønt område, nyder de det. Når de kommer til en blomstrende græsplæne, nyder de det. Når de kommer til en uslået græsplæne, så ser det sjusket ud, især hvis de ikke ved det er fordi man har valgt at have blomster i græsplænen. Ved de det, vil de fleste se på græsplænerne med stor forventning. Mon ikke blomsterne snart kommer?

Også her er samspillet mellem forvaltere og bruger meget

Højby Sø. Efter at søen blev retableret for ti år siden har den udviklet sig til et uvurderligt aktiv selv om Højby ligger med åbent land til alle sider og kun har 3-4 km til stranden.

Danskerne vil have grønne områder

Men der skal slås og argumenteres bestandigt for at sikre dem

Af Vibeke Dalum, afdelingsleder for Kampagner og Projekter, Friluftsrådet

vigtig. Samspillet, dialogen, formidlingen er et nødvendigt onde og måske en besværlig proces, men også meget givtig for alle parter. Den skaber tilfredshed og trivsel.

Danskernes mening om placeringen af de grønne områder er den meget enkle at de grønne områder skal være tæt ved boligerne og der skal være stiftorbindelser til dem. Af hensyn til befolkningens trivsel og sundhed, så bør naturen være tilstede overalt i byen. Undersøgelser viser at øges afstanden med 5 minutters gang, så er der folk der falder fra. Derfor er naturen særlig værdifuld når den ligger midt i byen, og derfor kan naturen i byen ikke erstattes.

Simpelt guld værd

At grønne områder værdsættes, kan man meget håndgribeligt se ved at huspriserne stiger når der etableres grønne områder i nærheden. Som Drastrup ved Ålborg er et godt eksempel på, sker det allerede når området

etableres fordi køberen kan se at der er virkelighed bag intentionerne. Man er træt af gode meninger og tomme løfter.

Danskerne vil have grønne områder. Når de har råd, betaler de gladelig - flere hundrede tusinde - eller en million for at få udsigt, bo ved en skov, en park et grønt område. Når vi mærker efter, siger pengepungen, kroppen og sindet at grønt er værdifuldt for det enkelte menneskes trivsel. Simpelthen guld værd.

Danskerne vil kunne se, mærke og være så nær de grønne områder at de kan bruge dem. De er endnu ikke bevidste om at de kan stille krav om det, men tænk hvilket chok det var for bankverdenen da det for et par år siden gik op for store dele af befolkningen at de kunne stille krav, og selv bankerne var til at forhandle med.

Nogle få er begyndt at stille krav om - og til grønne områder. Flere kommer efter. Hvis man som fagmand er klar, så kan man få noget positivt ud af det.

Det vil vise sig som en styrkelse af samspillet mellem forvalter og det folkelige engagement. Det vil gavne alle og være med til at styrke og fastholde herligheds-værdierne.

Må fortsat argumentere

Hvorfor skal vi så blive ved med at argumentere for grønne områder når nu alle gerne vil have dem? Trækker brugerne og fagfolkene da ikke på samme fagmel? Har de ikke en fælles interesse? Jo de har, men set med mine øjne udnytter vi den ikke.

De oplevelser beboere, borgergrupper, bestyrelser, forvaltere har når der er skabt herlighedsværdi og oplevelser i deres grønne områder, er et bredt og inspirerende fundament der er værd at bygge på. Men det er desværre også et fundament som meget få har fået øje på

I disse tider hvor enkeltsags-engagementet er kraftigt, må det være nemt og almindeligt at snakke om det enkelte grønne område og få folk involveret i

det. Giv befolkningen værktøjerne til at blive inddraget, til at forstå og gøre brug af deres medbestemmelse. Vis dem tillid og de viser jer tillid. Inviter dem og fortæl om de muligheder I ser, og at I ønsker deres indspil. Start dialogen og fuldfør den.

Grønne områder er ikke sikret via lovgivningen, så de skal sikres gennem et folkeligt engagement og et samarbejde mellem brugerne og forvalterne.

Når Berlingske Tidende uge efter uge skriver om 'Vores Kvarter' så bliver de grønne områder og adgangen til naturen altid fremhævet som en kvalitet ved at bo der. Når Jyllandsposten kårer 'Årets By' er ønsket om grønne områder en af hjørnestenene i folks boligvalg. Det er fordi det har folkeligt appeal. Noget alle kan forstå.

Danskerne indtræder gerne i brugergrupper, parkråd, Naturparkens Venner, borgergrupper o.s.v. De bruger gerne deres fritid, eller tager fri for at deltage i møder hvis de bliver bedt om eller opfordret til at indtræde så brugerne selv kan være med til at påvirke de grønne områder. Lokale klubber og foreninger, borgerne møder gerne op hvis de inviteres. De vil gerne være med til at gøre deres brug af de grønne områder synligt. Så sæt ikke lyset under en skæppe. Vær stolte.

Vis succeserne frem

Jeg ved det: der er ikke penge nok. Men hvorfor er det ikke en del af parkforvaltningens budget at vise resultaterne frem? Hvorfor er der ikke skabt plads til at fortælle byens borgere at nu er endnu en lille plet, en have, en park blevet renoveret til glæde for mange.

Mange kommuner har fået udarbejdet et byatlas med byens historie og billeder af de bevaringsværdige gamle bygninger, men hvor er billederne af de bevaringsværdige grønne områder? Hvorfor har ingen f.eks. gennemfotograferet kommunens grønne områder? Viser fagfolkene og forvalterne dem frem? Gør de dem synlige? Viser de succesen? Succes avler succes så hvorfor ikke fortælle om det?

I Friluftsrådet har vi holdt en hundekampagne. Succesen var stor. Den er ikke skabt af os alene. Den ligger i høj grad i den opbakning vi bad om og fik hos organisationerne. Vi bad om

samarbejde og engagement om hvad indholdet i selve kampagnen skulle være. Positiv. Det er positivt at have hund, sagde de, og hunden må ikke lægges for had. De indspil blev fulgt, og vi fik det engagement og den opbakning vi ønskede. Organisationerne mødte f.eks. op til de tre happenings vi afholdt.

Lad os styrke samspejlet og engagementet omkring vore nære grønne omgivelser så de ikke blot ses som ramme om fysisk udfoldelse, men også som en daglig glæde, en del vores livskvalitet. Gør dem synlige og lad os sammen sætte fokus på betydningen og glæden ved at der er varierede og oplevelsesrige grønne områder i byerne.

Friluftsliv for alle

Friluftsrådets Friluftspolitiske handlingsprogram siger helt klart at Friluftsrådet skal arbejde for at sikre byens grønne områder. De grønne områders rolle for det enkelte menneske, og for samfundet som helhed, har medlemsorganisationerne vurderet som uhyre vigtig.

Natur og oplevelser er værdifulde for os mennesker, men de kommer ikke af sig selv, og de forsvinder i den blå luft, hvis ingen gør noget for dem. Men forvalterne - fagfolket - kan gøre en forskel. Og landet over er der mange gode arealer i byerne, men organisationerne er meget bevidste om at der findes endnu flere oplevelsesfattige arealer der kunne blive gode hvis nogen gør noget for dem.

Friluftsrådet bakker gerne op. Vi vil gerne gøre gode oplevelsesrige arealer med herligheds-værdi synlige, vi vil gerne påvirke så der kommer flere, og det er derfor vi har kampagnen 'Byens grønne steder - grønne glæder'. Formålet er at sætte fokus på de grønne områder hvor der bliver gjort en særlig indsats for natur og friluftsoplevelser. Der findes mange steder rundt om i landet arealer der fortjener at blive vist frem, men der er også mange der trænger til en kærlig hånd.

Lad os i fællesskab sætte fokus på den betydning det har for vores trivsel og den glæde danskerne har ved at der er varierede og oplevelsesrige grønne områder i byerne tæt ved deres boliger. Danskernes holdning til grønne områder er: det er rart at de er der, og det er dejligt når de er værd at være i. □

Ud og ind i naturen

Et nyt naturbegreb med videre rammer er på vej

Vi mener sjældent som man gjorde i gamle dage at alt er natur. Naturen opfatter vi mere som 'noget andet', noget vi går ud i eller beskytter. På det sidste er opfattelsen af naturen blevet mere økologisk præget og har fået videre rammer. Det forklarer Hennings Eichberg, Idrætsforsker, Gerlev Idrætshøjskole.

Den måde vi bruger og forholder os til naturen på - natursynet eller naturbegrebet - følger den historiske proces. Der opstår nye naturbegreber som delvist afløser de gamle, men de forskellige naturbegreber lever samtidig side om side og er ofte i modstrid med hinanden. Man kan i dag skelne mellem tre grundlæggende naturbegreber.

1: Alt er natur

Det første naturbegreb, der er det ældste af dem, karakteriseres af at alt er natur. Det modsatte af natur findes ikke. Ethvert fænomen har dets essens, dets natur. Det gælder ikke bare et træs eller en fugls natur, men også menneskers natur og samfundets natur. Ikke engang en maskine er unaturlig, fordi der ikke er noget der står uden for de fysiske, kemiske eller biologiske love. Derfor kan ethvert fænomen også underkastes en naturvidenskabelig analyse.

2: Ud i naturen

Når vi taler om natur i dag gør vi det som regel med en anden mening. Naturen er ikke alting. Hvis vi siger at vi går ud i naturen, ud i det grønne eller ud i det udendørs miljø, så tager vi det for givet at der er noget der ikke er natur. Man taler i romantiske termer om at 'vende tilbage til naturen'. Denne frase viser at vi selv opfatter os som unaturlige. Naturen er en i konfrontation med det kunstige eller byen, civilisationen. Natur

er noget 'andet', et modstands- eller frigørelsesbegreb der skaber en mod-verden. Vores modernes forståelse af naturbevaring er kun mulig på basis af dette begreb da den tidligere opfattelse af naturen som værende alting ikke kan trues eller beskyttes.

I de senere år er opmærksomheden mod naturen som noget der skal beskyttes og bevares radikaliseret, men naturbegrebet har også afsløret konflikter. At se naturen som mod-verden f.eks. betyder at vi stræber efter at komme ud i åben natur for derefter at kolonisere den ved nye konstruktioner som hoteller og sport-faciliteter.

3: Ind i naturen

Hvis vi i dag spørger hvordan vi forholder os til naturen, er det ikke længere dækkende at omfatte naturen som noget der omfatter alt eller er noget for sig. Alternative begreber som by-økologi, kropsøkologi, dybde-økologi og natur i den indre by peger i retning af 'ind imod naturen'. På baggrund heraf kan det se ud som om at et tredje naturbegreb er på vej. Naturen er ikke alt, men den får videre rammer. Man behøver ikke tage ud i den eller tilbage til den. Man kan opleve den helt inde i byen - eller endda inde i sig selv.

Politisk set har det vist sig som en holdningsændring fra det snævre perspektiv om at beskytte og bevare naturen til en bredere miljøpolitisk forståelse med økologien i centrum. 'Deep ecology' har ifølge nordmanden Arne Næss fået karakter af en alternativ filosofi med nyreligiøse undertoner. Naturen er ikke længere en 'ting', men fundamentalt relateret til menneskelige gøremål, følelser og kulturel forståelse.

Jørgen Nimb Lassen
& Søren Holgersen

Gode naturråd til grønne områder

Haverne er efter alt at dømme meget betydningsfulde på grund af havelivets omfang og deres konkrete og sanselige karakter

Af Peder Agger, formand for Naturrådet

VIII

Bæredygtig udvikling er som bekendt et begreb som figurerer mange steder. Siden Brundtlandskommissionens rapport, *Vor Fælles Fremtid*, der kom i 1987, har begrebet lidt efter lidt vundet indpas i lovgivning, vejledninger, cirkulærer og andre forvaltningsakter på stadig flere områder (Brundtlandskommissionen 1987).

I øjeblikket er regeringen (og også EU) ved at udarbejde den strategi for bæredygtig udvikling, som vi er forpligtet til efter Rio-konventionen fra 1992, ligesom det også er indskrevet i Amsterdamtraktaten der jo udgør en slags grundlov for det europæiske samarbejde.

Men stadig er det dog overvejende blevet ved retorikken. Udviklingen er langt fra bæredygtig, og for tiden er miljøet og det grønne tilmed kommet i modvind. Det gælder ikke kun i den virkelige verden, men også på det EU-politiske plan. Her fører økonomien i det såkaldte Prodi-udvalg sig frem, mens den sociale dimension af bæredygtigheden halter med så godt den kan og miljøet sakker agter ud.

Tre forudsætninger

Bæredygtig udvikling forudsætter efter min mening at folk kan

se at den er ønskelig. Ikke blot fordi den naturvidenskabelig set på visse punkter er nødvendig for samfundet, men nok så meget også fordi det er et gode, d.v.s. en del af vores velfærd. Og hvordan skal den indsigt og det ønske kunne opstå, hvis ikke danskerne nu og fremover har god adgang til rigelig natur?

Hvis den bæredygtige udvikling skal blive til noget, må den - som også Brundtland-kommissionen anfører og Rio-aftalerne forlanger - integreres i alle sektorer. Det er netop dér hvor vi står nu når det gælder forvaltningen af naturen. Langt hen ad vejen er den nødvendige lovgivning på plads. Det der mangler er den politiske vilje til at føre den igennem, ikke kun i natur og miljøsektoren, men også i landbrug, fiskeri, energi- og trafiksektoren må forståelsen indtæres og implementeres. Det er også en opgave for den grønne sektor. Selvom den har fået en del økologisk indsigt med som vuggegave, er der også her meget at gøre.

Bæredygtig udvikling forudsætter også at naturen er alle steder - også i bylandskabet. Det bør naturforvaltningen bekymre sig om. Det er her behovet for at gøre en indsats er

størst, fordi det er her vi opholder os langt den største del af tiden. Natur-aspektet har dog stærkt varierende styrke i byens forskellige dele: Fra stenbroens spurvekvidder og sparsomme solstrejfe, til parkens trimmede frodighed og det tilfældige flor på de for en tid glemte restarealer på baneterræner, havne og byens udkanter.

Vigtigst er haven

Haven er Danmarks vigtigste rekreative udendørs rum. Det overses ofte både når der skal forskes, forvaltes, planlægges og lægges strategier for natur og friluftsliv. Frank Søndergaard Jensen skønner at danskerne tilsammen aflægger naturen 75 millioner besøg af i gennemsnit 2,5 timers varighed og altså i alt her tilbringer 187 millioner timer om året (1).

Om der findes undersøgelser over hvor megen tid befolkningen tilbringer i deres haver vides ikke. Men hvis der er 1 million haver som benyttes af 2,5 millioner mennesker, der i gennemsnit tilbringer en time om dagen i haven i 120 dage om året, når vi samlet op på 300 millioner timer. Det er næsten dobbelt så meget som i Søndergaard Jensens natur. Og ser vi

på besøgsintensiteten i form af antal timer i forhold til arealet, bliver havens betydning pr. areal enhed af størrelsesordenen 20 gange så stor.

Alligevel ved vi relativt lidt om hvad folk foretager sig i haven, hvilken natur der findes, og hvilke værdier den tillægges og om der eventuelt er en forandring i gang i så henseende.

Set med bæredygtige naturforvaltningsbriller er haven af afgørende betydning fordi det er her de fleste danskere henter deres væsentligste sanseprægede naturoplevelser og dermed basale økologiske lærdom. Både mødet med den uforudsete spontane og anderledes natur og den planlagte interaktion, dyrkningen, foregår i haven. Udover lærdom og produkter er oplevelsen af haven af betydning for identitetsopbygning og skønhedsoplevelser, foruden at den danner ramme om motion, afslapning og samvær. Intet under at Paradiset er en have.

Det er primært på grund af havens muligheder for at konkretisere økologien og menneskets samspil med naturen at vi tillægger den så stor betydning i et bæredygtighedsperspektiv. Men den er også af væsentlig betydning som levested for flora og fauna. Det gælder især hvis vi også går uden for den private have og også inddrager de offentlige parker og andre friarealer i byrummet. Og det gælder især hvis vi også inddrager havernes og parkernes potentielle muligheder for at give natur-aspektet større udfoldelse.

Naturens fire grundbehov

Man kan samle den levende del af naturaspektet, altså den vilde flora og faunas behov i fire delvis overlappende krav. Skal flora og fauna kunne klare sig i bylandskabet, må der være en vis plads, sammenhæng, vedvarighed og beskyttelse mod forstyrrelse og forurening.

Kravet om plads er et spørgsmål om hvorvidt den givne art kan få opfyldt sine basale krav til vand, føde eller næring, vokse-

Støtte til en bæredygtig udvikling forudsætter at man har god adgang til rigelig natur.

Hvis der er 1 million haver som benyttes af 2,5 millioner mennesker, der i gennemsnit tilbringer en time om dagen i haven i 120 dage om året, når vi samlet op på 300 millioner timer. Det er næsten dobbelt så meget som ude i naturen.

eller redested, beskyttelse mod fjender o.s.v. Disse krav vil være opfyldt i stærkt varierende omfang, alt efter hvilken art der er tale om, og hvor det er i det meget heterogene bylandskab.

Kravet om sammenhæng er et krav om muligheder for at individer af en given art kan indvandre til de nye levesteder der måtte være opstået, eller genindvandre til eksisterende steder hvorfra arten af en eller anden grund er forsvundet. Gode netværk er med til at stabilisere bestandene af flora og fauna. Men generelt er byrummet karakteriseret af relativt dårlige spredningsvilkår. Det er med til at favorisere de letpredte, f.eks. vindbårne arter og give flora-fauna-billedet et tilfældigt præg.

Kravet om vedvarighed hænger sammen med at arter og økosystemer i reglen har en langsommere udviklingstakt end den der præger forholdene i byen. Generelt er plejeniveauet på plejede arealer højt og dermed under en økologisk synsvinkel ustabil. Og levetiden for de uplejede restarealer som

f.eks. byggemodningsgrunde er i reglen kort. Derfor har langsomt indvandrende og langsomt udviklende arter - og det er de fleste - trange kår. Den vilde byflora og fauna er præget af relativt få, men let spredte opportunistiske arter.

Kravet om beskyttelse går både på bortskræmning, fysisk overlast og kemisk forurening. Bortskræmning kan være fremkaldt af løsgående hunde eller omstrejfende katte. Således er bylandskabet formentlig af denne grund stort set blottet for jordrugende fuglearter.

Kaotisk økologi

Ofte vil forstyrrelsen være affødt af eller direkte have form af den tiltænkte brug eller pleje af arealerne. F.eks. vil plæneklipping stærkt begrænse hvilke arter der kan klare sig på en eng, idet kun arter med meget lavt skudpunkt som f.eks. roset planter, kan overleve gentagne klipninger. Tilføres der gødning vil det yderligere favorisere få bestemte arter i konkurrencen, og gribes der til sprøjtning, er der yderli-

gere tjek på mangfoldigheden.

Men rigelig næring og mangel på fjender kan også betyde at flere arter af vandfugle stortrives i byen, om end det på grund af mangel på redepladser kun er i en del af året. F.eks. kan man på en tidlig forårsdag på Kastellet i København træffe ikke mindre end 20-25 forskellige fuglearter. Det skyldes at vi her har en kombination af rigelig næring og flere forskellige våde og tørre biotoper.

Forholdene varierer meget fra byernes centre hvor de grønne områder er få, men meget strengt planlagte og styrede, til byranden hvor byen og landet flettes ind i hinanden, og hvor dynamikken og dermed ustabiliteten er større. Alt i alt må man sige at selvom bylandskabet er noget af det mest planlagte vi har, er det fra et økologisk synspunkt nærmest kaotisk.

Den naturlige have

Vil man mere generelt fremme den biogene natur i byen kan man bl.a. støtte sig til følgende seks principper:

NATUR OG KULTUR

Ethvert landskab kan siges at indeholde et natur-aspekt og et kultur-aspekt. Natur-aspektet rummer de spontane geogene og biogeogene strukturer og processer. Kultur-aspektet omfatter de antropogene strukturer og processer som mennesket forårsager. Der er dog sjældent tale om en klar opdeling, men i reglen om to sider af samme mønt eller fænomener der forudsætter hinanden.

Natur-aspektet kan være overvejende biogent eller geogent, hvor førstnævnte omfatter de levende organismer, og de strukturer og processer de frembringer såsom fluer, blomster, visne blade og fuglesang. Det geogene er mineraljorden, vandet, de naturgivne landskabsformer, himlen, skyerne, lyset, stilheden og mørket.

1. Variationsprincippet der bygger på at variation i tid og rum (vertikalt såvel som horisontalt) vil øge den biologiske mangfoldighed. Det kan f.eks. være variation i plejeintensitet eller variation i plantevalg. I enhver have, stor eller lille, er der f.eks. altid plads til et 'vildt hjørne' som afgørende vil øge mangfoldigheden i en ellers intensivt plejet have.

2. Naturprincippet der bygger på dogmet om at 'naturen ved bedst'. Det er især dette, der følges i det økologiske og biodynamiske havebrug. Eksempelvis vil det at holde jorden dækket med døde blade på en gang øge jordens varme, dens fugtighed samt mængde af organismer og stofomsætning.

3. Hjemstavnsprincippet der bygger på at det hjemmehørende eller til nød allerede indførte plantemateriale er bedre end det man måtte finde på at indføre. Princippet er af indlysende grunde stærkt kontroversielt i den kultiverede have, i mindre grad hvis der f.eks. er tale om valg af landskabsplanter. Princippet må betyde at man benytter det lokale hvis ikke der eksplicit er behov for andet.

4. Forebyggelsesprincippet der er en opfordring til så vidt muligt i tide at undgå de situationer der ellers kan medføre

BYENS FORSKELLIGE GRØNNE OMRÅDER

Naturstrukturen i byen kan ifølge Dieter Delling (3) beskrives i forskellige klasser fra centrum til periferi:

- De planlagte, kulturbetingede grønne områder der er underlagt besluttede mål, en stram styring og vedvarende pleje, f.eks. parker og haver.
- Den indre centrale del af byen som næsten er uden grønne islæt, men befolket af mange insekter, rotter og enkelte fuglearter.
- Arealer der har gennemgået en meget gennemgribende bearbejdning, men siden har ligget ekstensivt eller ubehandlet hen f.eks. opgivne havne og banearealer.
- Vilde arealer der 'altid' har været uplejede eller er blevet genoprettet f.eks. Utterslev mose, Brabrand Sø og vandet i havnene ikke at forglemme.
- De bynære naturarealer der formidler overgangen mellem byens landskab og funktioner blandes med det åbne land i en mere eller mindre uskøn og upåagtet blanding.

trang til at gribe til giftsprøjten eller Substralen. Det kan dreje sig om en hensigtsmæssig rotation eller udplantning af symbiotisk virkende artsblandinger.

5. Beskedenhedsprincippet der tilsiger at intet indgreb til gavn for den vilde flora og fauna og for bæredygtigheden er for småt. Alt tæller. Et vildt hjørne på to kvadratmeter er bedre end ingenting. Een sprøjtning er bedre end to etc.

6. Princippet om økologiens skønhed er måske uegnet i denne liste da der mere er tale om bevidsthedens end om havens pleje.

Kort sagt vil økologien i haven have det godt med at skønhedsidealene ændres lidt, så bedet med lidt ukrudt bliver opfattet som kønnere end det helt uden og plænen med bellis kønnere end den uden. Med andre ord en æstetisk opfattelse der bl.a. er forbundet med indsigt og fortrolighed. Den er derfor formbar. Vi bør understøtte udviklingen af en økologisk æstetik (2).

Naturen i bylandskabet

Udover at naturindholdet skal øges, er sammenhængen mellem de grønne områder vigtig at

få rede på og eventuelt forbedre. Mange naturprægede områder i byen er ganske små, og påvirkningen fra de omgivende arealer tilsvarende dominerende.

Man skal desuden se på den økologiske dynamik d.v.s. hvilke iboende kræfter der er i gang inden for området. Er der f.eks. tale om tilgroning, indtræffer der udtørring eller oversvømmelser? Hertil kommer variationen inden for området. Også den kan være helt afgørende både for naturindholdet, stabiliteten, plejehovet og oplevelsesværdien.

Endelig skal nævnes betydningen af at skelne mellem forskellige skalaniveauer i tid og rum hvilket ikke er uvant for byplanlæggere. Den mindste enhed kan være den enkelte have eller baggård inden for et år. Den største enhed kan være hele byen over de næste 25 år. Det er ikke ualmindeligt at de største niveauer negligeres. □

KILDER

- 1) Jensen, F.S. (1998): *Friluftsliv i det åbne land 1994/95*. Forskningsserien nr. 25. Forskningscentret for Skov og Landskab, Hørsholm.
- 2) Agger, P. (1993): *Økologi er smuk*. I L. Bek m.fl. (red.): *Syn for rum – om byens og landskabets æstetik*. S. 107-113.
- 3) Delling, Dieter (2000): *Bynatur*. I Holten-Andersen (red.): *Dansk Naturpolitik – viden og vurderinger*. Temarapport nr. 1. Naturrådet.

Økologien i haven vil have det godt med at skønhedsidealene ændres lidt, så der bliver lidt mere plads til den spontane natur.

Skov og landskab i stabilt samspil

En bæredygtig udvikling kan opnås gennem funktionsintegration

Af professor J. Bo Larsen, Sektion for Skovbrug, Den Kgl. Veterinær- og Landbohøjskole

XI

Bæredygtighed er i høj grad et spørgsmål om naturnær dyrkning hvor arten er tilpasset lokaliteten. Samtidig kan der blive mere plads til naturen - og dermed også til friluftslivet. (Foto. J.N. Lassen)

Med Brundtlandrapportens krav om en bæredygtig udvikling fra 1987 og FN's konference om miljø og udvikling (UNCED) i Rio 1992 er skov- og landskabsforvaltningen globalt og nationalt gået ind i en omfattende omstillingsproces.

På skovområdet vedtog man allerede i 1993 ved ministerkonferencen i Helsinki 1993 resolutioner med retningslinier for en bæredygtig udvikling af de europæiske skove. Man er politisk kommet langt, men der mangler meget i at få de politiske hensigtserklæringer omsat i driftspraksis.

Tilsvarende aktiviteter har endnu ikke fundet sted på landskabsområdet, men da skoven jo som bekendt er en del af landskabet, kunne det være interessant med udgangspunkt i den igangværende diskussion om udvikling af bæredygtige driftsformer i skovbruget at analysere bæredygtighedsproblematikken i et perspektiv der inddrager både skov og landskab.

De sidste ti års udvikling på

det skovpolitiske område, der blandt mange praktikere nærmest har karakter af en revolution, bør ikke opfattes som et radikalt brud med den hidtidige udvikling. Siden det ordnede skovbrugs start for 250 år siden har begrebet 'bæredygtighed' været det centrale element i skovdriften. Men hvor bæredygtighedsbegrebet i klassisk forstand var koncentreret om kravet om en vedvarende træproduktion, så retter den nuværende version fokus på de latente konflikter mellem benyttelse og beskyttelse til sikring af fremtidige generationers muligheder og behov i relation til skoven som en naturressource.

I et landskabsperspektiv kan bæredygtighedsprincippet betragtes som en generationsaftale om mangesidet brug af landskabet som en ressource: Vores brug og påvirkning af skoven og landskabet må ikke ske på bekostning af fremtidige generationers muligheder for at få deres ønsker til denne ressource tilfredsstillet.

Det deraf affødte krav om at sikre en vedvarende, generel funktionalitet understreger at problemet om brugen af landskabet ikke blot er et socioøkonomisk anliggende, men at det også har en økologisk dimension.

Denne artikel skal ikke betragtes som en fyldestgørende analyse af behovet for og metoder til udmøntning af bæredygtighedstanken i landskabsforvaltningen. Den skal snarere, med baggrund i den løbende debat om bæredygtighed i skovbruget ses som et bidrag til at sætte fokus på og give inspiration til denne proces.

Det danske landskab er et gammelt kulturlandskab præget gennem årtusinder af menneskets stræben efter at sikre sin eksistens og livskvalitet. Denne stræben gennem de sidste århundreder har haft enorme følger for landskabets strukturer og dets funktionalitet - socioøkonomisk som økologisk. Derfor vil det være formålstjenligt at starte med et historisk perspek-

tiv som udgangspunkt for vurderinger af fremtidige ønsker og muligheder for en bæredygtig udvikling.

Flersidig overudnyttelse

Siden menneskets bosættelse af landet ved sidste istids afslutning og op gennem middelalderen blev skovene og landskabet nærmest betragtet som en uudtømmelig ressource. Presset på denne naturressource steg med befolkningstilvæksten. Udviklingen blev forsinket af det demografiske dyk i 1300-tallet, men tog derefter til og var navnlig kraftig op gennem det 17. og 18. århundrede.

Ved midten af 1700-tallet befandt Danmark sig i en udpræget økologisk krise. Skovene, som endnu omkring år 1600 havde dækket omkring en fjerdedel af landet, var reduceret til få procent af det samlede areal. De få skovrester var yderligere stærkt forhuggede og mishandlede. Tilsvarende lå store områder hen som uproduktive heder, og omfattende arealer, der tidli-

gere havde båret skov eller været opdyrket, var siden slutningen af 1500-tallet forvandlet til sandørkener.

Årsagerne til dette var kulminationen af flere århundredes flersidig brug/misbrug af landskabet som en naturressource. Skovene blev brugt både til hugst af tømmer, gærdsel og brænde, til høslet og oldenfedning, og samtidig fungerede de som græsningsarealer for husdyr og som leverandør af næringstoffer i form af organisk materiale til landbruget.

Oprindeligt var skove, agre, enge og overdrevsarealer vævet sammen uden adskillende hegn, og træer var ikke blot knyttet til de egentlige skove, men var i vid udstrækning fordelt i landskabet i silvo-pastorale dyrkningssystemer. Man talte således om overdrevsskove og markskove.

Skarp ensidig brug

I erkendelse af at det ikke havde været muligt at skabe en balance mellem de mange forskellige interesser, der var knyttet til brugen af skoven og landskabet, blev den hidtil herskende udprægede 'multifunktionelle benyttelse' ændret i retning af en skarp sektoropdeling - en funktionsdifferentiering.

Skovene blev indgærdet og udskilt fra det øvrige landskab, målrettet til at producere brænde og tømmer. Alle andre funktioner såsom græsning og oldendrift, stævning m.v. blev udskilt fra skoven. I landbruget skete en tilsvarende udskiftning og udflytning; grænserne mellem skoven og det øvrige landskab blev rettet ud og gjort skarpe, og i denne proces blev de fleste

træer i det åbne land fældet for at gøre plads til landbrugsproduktion.

Tilsvarende er den oprindelige stærke integration af vegetabilsk og animalsk produktion afløst af en udpræget opdeling, specialisering og koncentreret af de to produktionsformer. I nyere tid er denne funktionsopdelingsstanke fået tilsvarende konsekvenser for landskabets bebyggelse i form af by- og landzoner. Særlige områder er udskilt til at sikre vandforsyningen og deponere industrisamfundets affald. Selv skovene er blevet funktionsopdelte i hundeskove, lystskove, naturskove m.v.

Konsekvenserne af denne udvikling, som bedst kan karakteriseres ved 'ensidig benyttelse', var en udpræget funktionsopdeling med deraf følgende bedre styring og kontrol med ressourcerne og stigende produktivitet. Samtidig fulgte hermed dog også en række afledede miljø-mæssige og sociale problemer.

Det landskab vi ser i dag er således i vid udstrækning præget af denne udvikling med en stærk funktionsopdeling. Den har i alle sektorer ført til økologiske og sociologiske proces-afkoblinger, herunder tab af habitatvariation og biodiversitet, grundvandssænkning og forureningen af grund- og afstrømningsvand samt af havmiljøet, luftforurening og støjgener, isolation af landbofamilier og opløsning af landsbyfællesskaber m.v. Dertil kommer udvikling af højt produktive, men stærkt styringsafhængige, etisk diskutabile og delvis ustabile og følsomme produktionsformer og dyrknings-systemer, hvilket både kogalskab og skovdød er eksempler

på. Det er forhold der i de seneste år har sat spørgsmål ved denne udviklings langsigtede bæredygtighed.

Stabilitet og fleksibilitet

Med udgangspunkt i det skitserede historiske udviklingsforløb og den aktuelle tilstand burde fremtidsvisionen for det danske landskab være kendetegnet ved begrebet 'flersidig bæredygtig brug' opnået gennem en højere grad af funktionsintegrering og processtabilisering.

Et vigtig element i denne proces er at opnå en bedre balance mellem brugen af landskabet og sikring af dets strukturer og basale ressourcer - herunder landskabets stabilitet, den hydrologiske ressource, det biogeokemiske dyrkningsgrundlag og den biologiske mangfoldighed. Vi er med andre ord på vej fra det klassiske produktionsparadigma over i en generationsaftale om multifunktionel brug af landskabet.

Netop om kommende generationers brug af skoven og landskabet hersker der stor usikkerhed. Den knytter sig ikke blot til hvilke behov landskabet fremover skal tilfredsstille, men også til hvordan afvejningen mellem de forskellige ydelser og deres variation i tid og rum vil forløbe. Desuden udgør muligheden for væsentlige klimaændringer inden for de næste generationer et yderligere usikkerhedsmoment. En måde at tage højde for denne dobbelte usikkerhed på er at fremme en langsigtet udvikling af landskabet der sikrer funktionaliteten i bred forstand.

Den langsigtede funktionsevne er primært knyttet til to ting.

For det første *stabilitet*, d.v.s. modstandsdygtighed overfor stress, naturlig som menneskeskabt. Stabiliteten i landskabets proces- og strukturforløb er en forudsætning for den kort- og langsigtede planlægning af landskabets leverancer af ydelser

For det andet *fleksibilitet*, d.v.s. evnen til løbende at omstille funktion i relation til varierende behov. Den er specielt vigtig, idet den giver kommende generationer en større grad af valgmuligheder i relation til deres aktuelle behovssituation.

En central måde at skabe funktionsfleksibilitet på er at udvikle dyrkningsformer der tilgodeser flere ydelser/behov samtidig gennem en funktionsintegration. Som eksempel kan nævnes produktionssystemer i land- og skovbruget, der ud over energineutralt at forsyne samfundet med en kombination af fødevarer og non-food produkter, yderligere bidrager til sikring af biodiversitet og grundvand og samtidig skaber landskabsstrukturer af stor æstetisk/rekreativ værdi.

Det er dog tvivlsomt om de dyrkningstraditioner og driftsmetoder, der er opstået på baggrund af den klassiske funktionsopdelte produktion, giver muligheder nok for at imødekomme den nye udfordring om mere stabilitet og fleksibilitet. Der skal søges efter nye veje. Tre af dem kan være integration af skov og landskab, naturnær dyrkning og skovrejsning.

Integre skov og land

I forbindelse med udskiftningen og fredskovskonstateringen blev skovene udskilt fra landskabet og båndlagt til at producere træ

'til evig tid'. Fredskovspligten var afgjort en nødvendighed da den blev indført. I dag er presset på skoven langt mindre og den er som landskabselement ikke længere truet.

En sådan dogmatisk håndhævet funktionsbåndlæggelse begrænser fleksibiliteten, og i den udstrækning samfundet langsigtet satser på at forøge det samlede skovareal burde en lempeligere håndtering af fredsskovsbegrebet overvejes. Overgangen fra skovbrug til andre 'brugsformer' bør gøres lettere.

Hvor skovene tidligere dækkede store sammenhængende områder, ligger de nu som isolerede øer skarpt afgrænset fra det dominerende landbrug. En højere grad af funktionsintegration og processtabilisering kan opnås ved generelt at åbne skovene op for det øvrige landskab. Det kan ske ved at opbløde grænsezonerne mellem skoven og landbruget i form af overdrevslandskaber og skovlandbrugslignende driftsformer. I forbindelse med udviklingen af integrerede produktionsformer i landbruget bør skoven tilsvarende kunne anvendes i denne sammenhæng, f.eks. i forbindelse med græsning og oldendrift, stævningskove m.v.

I landskabsøkologisk rekreativ sammenhæng har skovbrynene en nøglefunktion. Deres funktionalitet både i økologisk og æstetisk henseende hænger nøje sammen med deres dynamik og stabilitet, en stabilitet der samtidig er helt afgørende for skovens funktionalitet. Artsvalget i skovbrynene og deres variation bør derfor i vid udstrækning bygge på naturlig strukturudvikling, herunder naturforyngelse.

Herved opnår skovbrynene en høj grad af funktionsintegration, idet de både sikrer landskabelige, æstetiske samt biodiversitets- og produktionsmæssige aspekter.

Naturnær dyrkning

Ved grundlæggelsen af det såkaldte ordnede skovbrug for ca. 250 år siden var der på grund af det lille skovareal et stærkt behov for at planlægge, skabe orden og sikre kontrol. Det klassiske bæredygtighedsprincip i betydningen 'vedvarende træproduktion' blev skabt, og det 'ordnede' skovbrug blev født med normalskovens stramme, 'unaturlige' opdeling af skoven i rum og produktionsprocessen i tid. Man fik den ensartede og ensaldrende højskovsdrift.

På grund af århundreders stærke flersidige overudnyttelse var ikke blot skovenes areal stærkt reduceret, men de få eksisterende skove var yderligere forhuggede, lysåbne med deraf følgende tab af skovklima. Mulighederne for at udnytte naturforyngelsen i produktionsprocessen var derfor yderst begrænsede, og det var derfor nødvendigt i vid udstrækning at satse på den plantede kultur og de deraf affødte homogene produktionsenheder.

En højere grad af naturnærhed i dyrkningen, herunder anvendelse af selvforyngelse og udvikling af artsblandede og strukturrige bevoksninger, vil i væsentlig grad bidrage til at stabilisere skovene som funktionsenheder. Naturnær drift vil desuden i højere grad tage hensyn til flora og fauna end den klassiske ensaldrende og ensartede højskovsdrift.

Naturnær dyrkning vil således i væsentlig grad 'automatisk' bidrage til sikring af biodiversiteten i produktionsskovene. En større anvendelse af biologiske principper i skovene, herunder fravalg af pesticider og dyrkning i kontinuerlig drift, vil givetvis bidrage til en yderligere sikring af grundvandet som skoven ellers beskytter på udmærket vis.

Når det gælder skovens rekreative værdier er det dog ikke sikkert at naturnær skovdyrkning, der til en vis grad gør skoven ugenomsigtig og giver et 'rodet' indtryk, udelukkende byder på fordele. Undersøgelser har vist at f.eks. den ensaldrende bøgehøjskov - søjlehallen - står i meget høj kurs som udfugtsmål for befolkningen, og variation af skovbilleder, herunder åbninger i skoven, foretrækkes frem for den lukkede, tætte skov.

Traditioner har stor betydning for oplevelsen af rekreative værdier, og de fleste danskere er nu engang opvokset med den ensaldrende højskov. Det er derfor ikke givet at de rekreative værdier umiddelbart optimeres i et dyrkningssystem der bygger på naturlige struktur- og procesforløb. Der er til gengæld ikke tvivl om at et stabilt skovbrug, med stabile skovbryn integreret i de bagvedliggende bevoksninger danner en god kontrast til det øvrige landskab og skaber landskabsmæssige helheder af stor rekreativ/æstetisk værdi.

Skovrejsning

Planerne om at fordoble Danmarks skovareal inden for en trægeneration giver os en række muligheder for at forøge landskabets funktionalitet på lang sigt såvel æstetisk som økolo-

gisk (beskyttelsesaspekter) og socioøkonomisk (benyttelsesaspektet). Træplantning skal således ikke blot forøge skovarealet og vedproduktionen, men i vid udstrækning bidrage til generelt at øge mængden af træer i landskabet.

Ved plantning af træer i landskabet og anlæg af ny skov gør man en investering der rækker meget langt ud i fremtiden, og som på afgørende vis påvirker landskabets økologiske og socioøkonomiske funktionalitet. En given plantning skal kunne opfylde en kombination af produktive, beskyttende og rekreative funktioner, men vægtningen af disse potentielle funktioner falder forskelligt ud afhængig af den aktuelle placering i landskabet, relation til andre landskabselementer, ejerforhold m.v.

Med baggrund i en funktionsanalyse med funktionsintegrationstanken som grundlag kan planlægning af den konkrete plantning udføres ved hjælp af de tre H'er: Hvor, Hvad og Hvordan.

Hvor: Det er helt afgørende hvor skoven og træerne skal placeres i forhold til de øvrige landskabselementer, herunder allerede eksisterende skov. Det er især arten (f.eks. landbrugsdrift, boligområde eller industrikvarter) og intensiteten i udnyttelsen af de omkringliggende arealer der må inddrages ved planlægning og udformning af ny skov. Mulighederne for gennemplantningen at forbedre landskabets sammenhæng ved at etablere og udbygge spredningskorridorer og trædesten, bør tilgodeses for herved 'gratis' at forbedre livsbetingelserne for landskabets biologiske mangfoldighed. Til-

Planerne om at fordoble skovarealet giver en række muligheder for at forøge landskabets funktionalitet på lang sigt. (Foto: J.N. Lassen)

svarende er det vigtigt at indplacere skoven i relation til egns-karakteristiske landskabsformationer samt til eksisterende grundvandsreserver. Hermed sættes de overordnede rammer for hvilken størrelse, form og opbygning skoven skal have.

Hvad: Når den geografiske placering af den nye skov samt dens form og kobling til øvrige landskabselementer og infrastrukturelle forhold er foretaget, gennemføres den mere detaljerede planlægning af tilplantningen. For større plantninger bør udgangspunktet være et lokalitetskort. Ved den forstlige lokalitetskortlægning registreres jordbundsforholdene for hver 100 x 100 meter ned til en dybde af to meter ved hjælp af et jordbor. Herved fastlægges jordens næringsstof og vandforsyningsforhold samt forhold af betydning for rodudviklingen såsom cementerede lag, temporær vandstuvning m.v. Undersøgelserne sammenfattes i et lokalitetskort hvor arealet opdeles i homogene lokaliteter med hensyn til vækstforhold for træer. Ud fra den generelle funktionsanalyse og med baggrund i lokalitetskortet fastlægges derefter valget af træarter på den enkelte lokalitet.

Hvordan: Her hentydes til overvejelser om det fremtidige dyrkningsystem. Dette valg

rækker i princippet fra det ensaldrende og ensartede højskovssystem over forskellige grader af blandet skovsystemer til mere naturnære dyrkningsformer hvor naturen efterlignes i både arts-anvendelse og strukturdynamik. Med baggrund i funktionsanalysen og ønsket om en høj grad af funktionsstabilitet og -fleksibilitet bør en høj grad af naturnærhed i dyrkningen foretrækkes. Herunder hører anvendelse af arter der gennem et stort selvforyngelsespotentiale muliggør overgangen til naturnær drift.

Det at opbygge muligheder for overgang til naturnær drift i forbindelse med skovrejsning er et specielt problem der ikke kan løses blot ved at blande forskellige arter på samme areal. Der vil nemlig hyppigt opstå dyrkningsmæssige problemer når der etableres blandinger uden at sikre blandingsspecifikke strukturudviklinger.

Problemet bør ses i et langt perspektiv og selvfølgelig behandles i forhold til vilkårene på stedet. Det mest centrale vil være at skabe træartsvariation i forhold til den givne lokalitetsvariation. Selv om der herved i første generation vil opstå mindre homogene bevoksninger, vil der i næste generation skabes muligheder for mere heterogene arts- og bevoksningsstrukturer med deraf følgende muligheder

for naturnær strukturudvikling. Ved blandinger over større arealer kan man desuden igangsætte målrettede successionsforløb ved at blande typiske pionertræarter med udprægede klimaksarter der bør sikres en vis adskillelse i grupper.

Eksempel fra skoven

De her fremsatte forslag til fremme af et funktionsintegreret skov-landskabs kontinuum skal ikke opfattes som en udtømmende oversigt over muligheder og virkemidler til fremme af funktionsintegrationstanken i landskabsforvaltningen. De bør betragtes som eksempler med udgangspunkt i skoven og brugen af træer i landskabet.

De største udfordringer, der ikke behandles her, er nogle helt andre. Det er 1) at få udviklet bæredygtige driftsformer i landbruget og integreret disse i den landskabsøkologiske dimension, 2) at få skabt en større miljøneutralitet og fleksibilitet i landskabets driftsmæssige og socio-økonomisk struktur samt 3) at sikre det agrare landskabs sociale strukturudvikling.

Det er dog mit håb at de givne eksempler med udgangspunkt i skoven kan illustrere den basale ide med funktionsintegration og inspirere landskabets øvrige aktører. □

KILDER

- Andersen, S. S., Hübertz, H., Nielsen, T. S., 1994: Træer og buske i skovbryn - artssammensætning og struktur. *Dansk Skovbrugs Tidsskrift*, 79, 18-36.
- Brundtlandkommissionen 1987: *Vor Fælles Fremtid - Brundtlandkommissionens rapport om miljø og udvikling*. FN-forbundet og Mellemfolkeligt Samvirke, København.
- Christensen, M., Emborg, J., 1996: *Biodiversity in natural versus managed forest in Denmark*. *Forest Ecology and Management*, 85, 47-51.
- Fritzboeger, B., 1992: *Om forløbet af skovødelæggelserne i Danmark 1500-1800*. *Dansk Skovbrugs Tidsskrift*, 77, 167-186.
- Koch, N. E., Jensen, F. S., 1988: *Sko-venes friluftsfunktion i Danmark, IV del. Befolkningens ønsker til skovenes og det åbne lands udformning*. *Forstl. Forsøgsv. Danm.*, 41, 243-516.
- Koch, N. E., Kristiansen, L., 1991: *Fler-sidigt skovbrug - et idekatalog*. Sænum-mer af Skoven, 23, 1-39.
- Kjærgaard, Th., 1996: *Den Danske Revolution 1500-1800*. Gyldendal, København.
- Larsen, J. B., 1995: *Ecological stability of forest and sustainable silviculture*. *Forest Ecology and Management*, 73, 85-96.
- Larsen, J. B., 1995: *Naturnær skov-dyrkning og bæredygtighed*. *Skovbrugets grønne alternativ - en debatbog om naturnær skovdyrkning*. Nepenthes Forlag, 25-31.
- Larsen, J.B., (red.), 1997: *Træarts- og proveniensvalget i et bæredygtigt skovbrug*. *Dansk Skovbrugs Tidsskrift*, 82, 1-252.
- Larsen, J.B., 1997: *Skovbruget ved en skillevej - teknologisk rationalisering eller biologisk optimering?* *Dansk Skovbrugs Tidsskrift*, 82, 277-308.

Grønsuppe, nej tak - rytme, ja tak

Rytme som udgangspunkt for landskabsplanlægning og landskabsoplevelsen

Af Sven-Ingvar Andersson

Rytme er noget andet end takt. Takt er mekanisk gentagelse. Den har man når to mennesker promenerer sammen og den bliver markant, når soldaterne har eksercits. Den er fin når landevejstræerne står på lige afstande og danner en lige linie der synes at række helt ud i uendeligheden.

Der er også tale om gentagelse når det gælder begrebet rytme. Men her er det en gentagelse som tillader - ja sågar forudsætter - en vis variation.

Når vi kan tale om rytme i en trækrone opbygning, er det fordi vi kan se en springvis bevægelse fra rod til top. Den viser sig som afstand mellem punkter med forgreninger og retningsskift. En sådan bevægelse følger vi fra rod til krone og synes at træet er smukt. D.v.s. vi gør os ikke bevidst at der er en rytme og at der er en bevægelse. Vi konstaterer bare at det er godt, rigtigt, smukt og stimulerende. Sådan er det med de fleste rytmer vi lever med og som omgiver os, ikke mindst i det såkaldte grønne miljø.

Lad os med det samme slå fast at rytme i vores fysiske omgivelser gælder alle skalaforhold. Æbler, der ligger i græsset under et træ, kan danne smukke rytmer ved de varierende afstande mellem frugterne. I en helt modsat skala kan man se Roms høje som rytmisk grupperede i det engang sumpede flodlandskab.

Man kan finde gode rytmer i et staudebed og i en parcelhushave, i en park og i en bydel, og det gælder både om disse anlæg har et præcist geometrisk mønster eller er frit formede. Og man finder fine rytmer i det danske landskabs karakteristiske spil mellem åbne marker og volumener af skove, landsbyer og gårde. Der er store og små volumener, og de ligger tæt eller med større afstande. Ligger de tæt, klumper de sig sammen for blikket, og rytmen er væk.

Vinderprojekt af Steen Høyer til byudvikling i Ålborg. Skovholmene - de sorte klatter - er i rytmisk samspil med hinanden og hegnerne - mellem hvilke der skal bygges boliger - og det brede tværgående felt hvor der skal placeres institutioner.

Der kan være to helt forskellige grunde til at rytmen mangler: strikt gentagelse og uorden. Begge disse forhold opfatter vi som utilfredsstillende. Det gælder på mange områder, f.eks. også i musikken. Kedeligt tæppebankeri til den ene side og kakofoni eller bare støj til den modsatte side.

I byplanlægningen kender vi disse forhold alt for godt. Ikke mindst i moderne byers forstæder. Og der spiller det grønne en stor og ikke altid positiv rolle. De gode gamle byer har gader med en eller to rækker træer langs husene, lukkede karréer med grønne gårde, små parker tæt på og store længere væk.

Og de markerer tydeligt hvor de holder op og hvor det rigtige land tager ved.

Det er noget andet man møder i forstæder der er vokset ud i de seneste 50 år. Der dominerer uorden og den 'grønne grød' modsat de gamle byer med rytme i parkpolitikken. Disse forstæder kan være meget velorganiserede så længe man beskriver dem i teoretiske termer og der er meget grønt, men den oplevelse man får af den fysiske virkelighed er uorden. Det man savner er en rytme mellem mere bymæssige områder og andre områder med en landskabelig karakter.

Det kunne være en opgave

for de grønne organisationer at stoppe denne udvikling og at bidrage med karakterfulde anlæg i alle skalaer så resultatet bliver en god rytme - en rytmisk vekslen mellem dele der har den bymæssige hygge og andre hvor man kan komme til at opleve noget der ligner den poetiske natur - natur i mere eller mindre organiseret form. Såkaldet ren natur må man søge andre steder hvad der endnu er muligt så længe by- og landzoneloven administreres nogenlunde stramt.

Integrering synes at være dagens løsenord. Fint nok hvis det betyder en bevidst organisering af enheder der hver for sig har karakter og oplevelsesværdi; samspil af dele med den hensigt at der skabes en oplevelsesrig og stimulerende helhed der i tillæg er til at administrere rationelt. Grønsuppe, nej tak. Rytme, ja tak.

Jeg ved godt at de førfunktionalistiske byer ofte er alt for tæt bebyggede og plagede af trafik. Men kom til Christianshavn og oplev der i centrum af København en provinsby der rigtigt nok er gennemskåret af en bymotorvej, men hvor vi ellers lever blandt de dejligste lukkede grønne gårde hvor vi har rolige gader med vand, træerækker, caféer og butikker og hvor vores bypark, det grønne voldanlæg, er nemt tilgængelig alle dage, ikke bare bededagsaften, når vi 'går på volden'.

Det bliver ikke nemt at skabe et sådant rytmisk miljø i forstæderne, men processen er dog i gang i form af fortætning. Der skal rives nogle huse ned også. Det er nemmere at skabe rytmiske miljøer når man bygger nyt. Sådan som det vil ske i Ålborg, når man virkeliggør det store udbygningsprojekt af Steen Høyer som i 1999 blev præmieret med 1. prisen ved en stor byplankonkurrence. Det er fornuften, de store forhåbningers og den landskabelige integrerings rytmiske fremtid. □

Man finder fine rytmer i de danske landskabs karakteristiske spil.

Havebyen med ydmyge skovveje

Trafikken og de triste veje er 'slangen i Paradiset'

Af konsulent Jens Andersen, Det Danske Haveselskab

XVI

Haverne er byens grønne guld som kan omsættes til værdier som rekreation og livs-udfoldelse. Haven er naturen lige uden for vinduerne. Et hobbyværksted med stille sysler og udfoldelse af kreative evner. Haver er mangfoldighed af æstetiske oplevelser.

Haven er 'motionscentret' med fysisk udfoldelse i frisk luft. Fristedet for børn hvor de kan boltre sig lige så meget de har behov for. En kilde til sundhed og livskvalitet. Det pædagogiske værksted med friske stikelsbær, gulerødder, ærter og æbler. Her vækkes sanserne med duftende blomster, summende bier og fugle.

Haven er rammen om fællesskab og stedet hvor man for en stund kan være sig selv, i fred, drømme, tænke tanker og meditere. I Danmark udgør haverne en del af dagligdagen for over én million familier med nærkontakt til planter og natur.

Ligesom slangen i paradiset have har nutidens haver også

problemer og behov for visioner for at komme videre. Men før visionerne skal vi vide hvad visioner er. Det ordbogen fortæller os er at visioner er det der i form af et billede viser sig for ens indre blik. Hallucination, åbenbaring, fremtidsperspektiver. Visioner handler altså om at turde, om at forarge, forskrække, gå ud over kanten og flytte det som er passende og politisk korrekt.

Visioner handler således også om at bliver hørt og set i kampen om opmærksomhed som i dag føres med bytes og bits, og hvor denne kamp er vigtig eller ligefrem nødvendig for at overleve. Hvis de grønne budskaber ikke kommer ud og bliver synlige, så kommer man ingen vegne i dag. Fremtiden ligger ikke så langt fremme, udviklingen går hurtigt og visionerne bliver indhentet og er ikke fremtidsperspektiver ret længe.

Visioner kan også sammenlignes med forskning som er søgen efter muligheder hvor kend-

te ting samles til noget som ikke tidligere er set.

På et teoretisk plan tæller mulighederne en uendelig række. Muligheder findes alle steder - i kunst og musik, mode og design, arkitektur og kemi og organisationsformer. I hvad som helst og hvor som helst. Visioner er forskning og søgen, hvor resultater opstår tilfældigt, uforklarligt eller styret.

I vores fag er vi forsigtige pæne mennesker som sjældent lufte de visionære tanker. Vi søger og forsker ikke i farligt og ukendt land. Nej vi gør som vi plejer og holder os til det kendte og følger med strømmen. Den økologiske tankegang og have blev ikke udtænkt inden for egne rækker snarere på landets universiteter, undtaget dog Landbohøjskolen som heller ikke var med til at give denne form for have en form og krop. Man gør hellere som man plejer.

Hvor ligger mulighederne og udviklingen så for den private have i videste forstand? Og hvor

og hvordan skal de visionære guldkorn sættes til forspiring og senere plantes? Hvad kan vi finde på af sjove ting ud over det at trækker rundt med nogle gamle køer malet i nye farve?

For mig at se er der især et påtrængende hovedindsatsområde, nemlig havens udformning i forbindelse med 'havebyens' vejforløb og dens typiske forhave set i relation til biltrafikken. Biltrafikken er uden tvivl den største ændring i byen de sidste godt 100 år. Den voldsomme ekspansion i biltrafikken har skullet ske inden for havebyens eksisterende struktur. Det har været mindre godt for haveejerne. Oplevelses- og anvendelsesmulighederne for haven bliver nemlig med dagens biltrafik til slangen i paradiset som vi klogt bør modstå at lade os friste for meget af.

Hvis udtrykket i havebyen er forskelligt har udgangspunktet formentlig også været det. Byer har forskellig historisk baggrund.

Jeg tænker bl.a. på de havebyer som er vokset ud af et sommerhusområde som har haft skovens ydmyge sammenhængende præg.

Og jeg tænker på havebyen der er skabt på den bare mark med elementer fra storbyen og forhaver fra plantekataloger, bygninger inden for en fastsat byggelinie, ingen overraskelser og ingen tilfældigheder. Parceltypehusebyer uden respekt for omgivelserne. Dødkedeligt og forudsigeligt med baghaver, fællesarealer, alt sammen løsrevet og uden sammenhæng.

I stedet kan vi tænke på vejforløbet i en skov og bruge det som inspiration. Man kan tænke sig et stort areal opstået ved at sammelægge vejens og forhavernes areal og danne mere ydmyge og smalle vejforløb omgivet af stribes af skov og anden natur. Ligesom det kendes fra sommerhusområder. Bag husene kan beboerne fortsat have deres helt private arealer.

Problemer med biler og støj vil derved formindskes, dels fordi træerne hæmmer larmer, og dels fordi folk kører langsommere på de grusbelagte veje. Giv os stilheden tilbage! □

Vejforløbet i en skov kan bruges som inspiration. Sammelægge villabyens veje og forhaver areal og dan ydmyge og smalle vejforløb omgivet af stribes af skov og anden natur.

Frederiksberg Allé i København er et eksempel der viser boulevardens potentiale i moderne byfornyelse.

Boulevardens store muligheder

Bør påny være aktivt tilstede i nutidens bybygning byomdannelse

Af Carsten Thau, professor ved Kunstakademiets Arkitektskole

Udviklingen af avenuen og boulevarden som vejformer tog fart i midten af det 19. århundrede. I 1850'erne blev der i Paris gennemført et net af nye mægtige boulevarder og avenuer gennem byens ældste bydele. Princippet var det samme som når man skar jagtlinier i skoven til parforcejagt.

Sigtet med den nybarokke gadeplan og jagtlinierne i barokkens kongelige jagthaver var i begge tilfælde en mere effektiv infrastruktur, i skoven til jagt på dyr, i Paris til forbedring af trafikforbindelserne og til jagt på oprørere. Dertil skulle boulevarderne bruges til at modernisere transportsystemet, kloaknettet, el- og vandforsyningen og derved bl.a. medvirke til at modernisere hospitalsvæsenet.

Endelig skulle byen tilføres et storbypræg ved anlæg af en række store parkanlæg der også skulle fungere som storbyens lunger. De nye parker blev skabt som landskabelige modstykker til de mere stive nybarokke boulevarder, og blev udformet som en blanding af landskabelige og romantiske haver med hvad der dertil hører af bakker, stier, søer og broer. De var først og fremmest promenadeparker, og i de fleste blev der gjort plads til caféer og restauranter.

Et andet af tidens forbilleder var Wien hvor de tidligere fæstningsarealer, der omkransede

den historiske by, blev omdannet til et grønt funktionelt og moderne ringgadesystem formet som en bred boulevard med flere rækker allétræer. Dette grønne landskabsbælte skabte en harmonisk overgang mellem den middelalderlige by og de nye forstæder, og langs med bæltet blev opført en perlerække af monumentale byggerier som teatre, museer og regeringsbygninger.

Både Paris og Wien fik stor indflydelse på udviklingen herhjemme. Således skylder vi dem at dele af Københavns fæstningsterræn i 1870'erne blev bevaret som et grønt parkbælte, med seks planlagte parkanlæg heriblandt Tivoli, Ørstedsparken, Østre anlæg og Botanisk Have, hvortil der var knyttet tre brede boulevarder langs den gamle voldlinie, nemlig Vestre Boulevard, nu H.C. Andersens Boulevard, Nørre Voldgade og Øster Voldgade. De nye gader var uden trafikal betydning, og deres formål var først og fremmest efter udenlandsk forbillede at give plads til en række monumentalbygninger og at være promenadestreg med butikker og caféer.

I lyset af dette historiske tilbageblik på boulevarden er det idéen at man i fremtiden bør sigte mod at opnormere boulevarden som byrum. Udgangspunktet er overbevisningen om at man i fremtiden bør bygge

tæt og bymæssigt for at undgå spild af natur- og landbrugsarealer, og for at sikre et underlag for lokal detailhandel, service m.v., hvilket alt taget i betragtning mindske afhængigheden af biler. Alt nybyggeri bør ske på i forvejen bebyggede eller tidligere bebyggede arealer, hvilket bør opmuntres gennem afgiftspolitikken.

Skoleeksempler på behagelige byrum med et stærkt grønt islæt udgør Frederiksberg Allé i København og Ingerslev Boulevard i Århus. Begge disse lokaliteter opfattes i en række henseender med rette som attråverdige.

En række eksisterende brede gader kan omdannes til boulevarder med brede fortove, allébeplantning, eventuelt midterrabatter med træer. Boulevarden kan absorbere ret store trafikmængder uden at virke martret af trafikken. Trafikken kan segreres i en flerhed af gående trafikanter, biler og kollektiv trafik. Beplantningen 'polstrer' mod former for akustisk og visuel støj.

Beplantningen giver endvidere byboen mulighed for at følge årstidens skift. En stram beplantning med kuperede træer kan byde på flotte slugter som styrer forgængerens gang og skaber selvstændige rum og visuelle kanaler for hver trafikzone der snart forløber i strenge perspektiver, snart krummer på en

måde som opliver fantasi, fremdrift og forventninger. Også en mere spredt beplantning med store træer, som det ofte ses i Berlin, kan give byen en parklignende karakter. Sådanne gaderum leder samtidig fint over til egentlige grønne anlæg, squares og parker og danner netværk.

Et system af fortove, vigespor og vejbaner opdelt af midterrabatter bør udformes således at belægningen differentieres på de egentlige trafikspor. Forudsat et afstemt forhold mellem de flankerende bygningers højde og boulevardens bredde vil et således formet byrum danne et smukt ensemble af linier, møblering, ophold og transit. Mulighederne for en nuanceret gadebelysning kan bidrage yderligere til boulevarden som en festligt udstrakt 'salon' i byen, men selv i sin meget korte form - man kan tænke på Skt. Annæ Plads i København - vil et på den måde skitseret byrum danne en spændende lokalitet midt mellem det statiske og gennemkørende trafik. En meget smuk byoplevelse er transport med sporvogn med skinner udlagt i en midterrabat som tæt flankeret af træer slanger sig gennem bylandskabet.

Som type er boulevarden et af de mest prægtige europæiske byrum, som påny bør være aktivt tilstede i nutidens bybygning eller bytransformation. □

Hus og have som en erotisk symbiose

Kimen til de danske skatkamre er så enkel at man næsten ikke tør tro på det

Af arkitekt Hans Peter Hagens, Arkitekturværkstedet

XIII

Når hus og have opfattes som ligeværdige væsener, der i indbyrdes samspil smelter sammen til en uadskillelig helhed, opnås ikke så sjældent gådefulde oplevelser. Man tryllebindes til at tro at man kan løse gåden, lige som med en erotisk fascination. Uanfægtet af omverdenen drages man igen og igen i den - naive - tro på at man gennem sit fysiske nærvær langsomt, men sikkert kan tyde mere og mere af det uforståelige.

Gartneren og havearkitekten G.N. Brandt (1878-1945) opdelte havearkitekturen i to overordnede lovmæssigheder, nemlig *den menneskelige tankes lovmæssighed* og *naturens lovmæssighed*. Kunsten at realisere skønne og dermed uimodståelige huse og haver rummer nøje vægtede dele af de to lovmæssigheder. Ingredienserne består af et konglomerat af byggematerialer og vækster sammensat med forståelsen for det menneske-, dyre- og planteliv som husene og haverne skal danne ramme om.

Respekteres naturens lovmæssighed kan det være forbløffende enkle midler som skal

til at aktivere vores sanseapparat. Mange forbinder nemlig et hus og dets beboere med deres have og vækster: Dem med den kæmpe blodbøg, eller gaden med de fem kirsebærtræer, eller baggården hvor der gror et figentræ op af sydturen, for ikke at tale om dem med det store jordbærbed lige ud til vejen!

Analysere man baggrunden for opbygningen af det enkelte hus i samspillet med dets have, er det en kendsgerning at mange menneskers udgangspunkt er behovet for at skabe sit helt private 'skatkammer' hvor kun særligt indbudte bydes inden for i. Her fornemmes et nærmest instinktivt grundlag for alle vores villa- og parcelhusbebyggelser, havebyer og kolonihavekvarterer. Dog fører de smukke intentioner langt fra altid til skatkamre som både kan leve op til ens personlige forventninger og drømme, og på samme tid spille op til landskabets poesi.

Over åen efter vand

I planlægningen af en uendelige lang række af danske huse og haver overraskes man over

hvor ofte der 'gås over åen efter vand'. Helt overordnet betragtet starter ulykkerne almindeligvis med at man for at opnå enkle og overskuelige byggefelt, planerer området med store jordflytningsmaskiner. Udover at disse ubeherskede jordflytninger i sig selv amputerer landskaberne, betyder kørslen at jorden sammenpakkes så meget at der mange steder opstår alvorlig traktose med det tragikomiske resultat at jorden ikke længere er egnet til at dyrke noget. Hermed er der basis for et trist levebød for landskabsarkitekter som man efterfølgende kan betale for at udbedre skaderne.

Disse oftest unødvendige, og oven i købet økonomisk kostbare forandringer af de naturgivne forhold, er de første falske toner i den erotiske symbiose. De næste mislyde opstår når der udplantes vækster der ikke hører naturligt til i stedets jordbunds- og klimaforhold. Det kan være særlig 'forældede' udenlandske sorter som de glitrende haveblade lokker med. Eller det kan være udenlandske sorter der ikke er lokale forudsætnin-

ger for. De vantrives og mister frodighed og potens.

Eksempler herpå kan være det herhjemme særdeles udbredte japanske kirsebærtræ, som er smuk når det blomstrer, men ser totalt eunuk-agtig ud resten af året. Og hvorfor egentligt gå glip af den skønne spise, kirsebærret, når vi har så mange fine herboende kirsebærsorter med mindst lige så pragtfulde blomster? Et andet eksempel er de mange fyr- og grantræer som mange mennesker planter ud på må og få, oftest uden hensyn til de skovsammenhænge hvor de optræder i deres rette element. Man kan sige at det er 'familietræer' som opnår deres råstyrke når de optræder mange sammen. Når vinden suser i det uendelige grenvirvar i de svenske skove mærkes den spændingsfølelse som drager én videre, men også snerten af bekymring for om man nu kan finde hjem igen. Bliver det nødvendigt at sove ude? En grantræ i en parcelhushave er ganske enkelt ufarligt, hvorfor det mister hele sit spændingsmoment og dermed langsomt respekten omkring sig. Kærlighedsmetaforen er igen nærliggende.

Optræne musikaliteten

„At dyrke jorden er et tonesprog som handler om at optræne en musikalitet,“ præciserer landskabsarkitekten Jørn Palle Schmidt. Belønningen for at oplære en intuition er at kunne følge alle de vækster som trives og derfor svarer igen med ekstra ufatbar styrke i alle vækststadiene.

Fra det lille uanselige frø som kommes i jorden, der transformerer det til en viril spire, som så skyder rumraket-lignende knopper, der igen forvandler sig til alskens blomster, for måske at slutte vækstringen med uforglemmeligt smagende bær eller frugter, som på samme tid indeholder frøstande til de kommende år. Glæden ved at se på, dufte til, føle på og spise egne frembringelser kan være som et helligt rusmiddel.

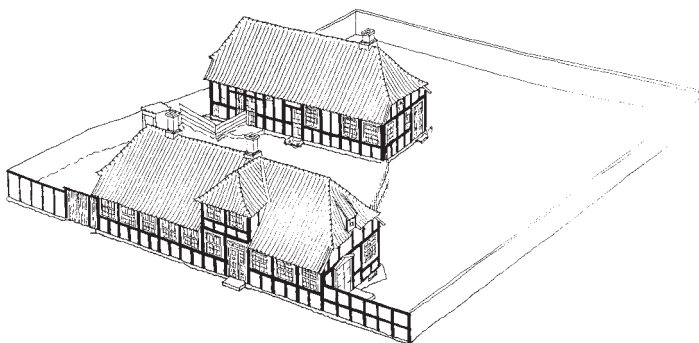
Ligesom de fleste mennesker

- vores ressourcer skal benyttes til at skabe uforglemmelige oplevelser for ens udkårne.

Erichsens gård er en af de bornholmske skønheder. Til huset hører en pragtfuld pryd- og nyttehave indhegnet af den karakteristiske 'væggared'.

ikke ønsker at delagtiggøre uvedkommende i kærlighedsakten, ligesådan er det med husenes haver og beboernes udvalgte vækster. Nogen behøver hundrede procent fred for omverdenen, andre kan pirrede titte frem her og der.

En udsøgt balance

På Bornholm har man haft tradition for at lave særlig raffinerede huse og haver som udmærker sig ved en udsøgt balance mellem de helt private zoner og de mere fælles zoner. En balance der kan tilgodese menneskets forskellige behov og lyster gennem livets skiftende faser.

Skrues tiden et par århundreder tilbage, blev de typiske bornholmske huse opbygget med for det første særdeles høje sokler som kunne være op til flere meter høje. Årsagen var både store terrænforskelle og ønske om privathed. For det andet blev husene og deres markante sokler sammenbygget med de smukkeste tænkelige læmure, kaldet 'væggared' som omkransede haverne.

Med to så fuldkommen simple arkitektoniske virkemidler formåede man at skabe en unik intimitet der den dag i dag tænder alle forbipasserendes nysgerrighed, selv de naboer som passerer forbi til dagligt. De fleste vil kende følelsen af at måtte vide hvad som foregår inde bag de højtstående vinduer eller bag læmuren med frodige vækster tittende op over muren. Som den stolte og værdige kvinde, hvis tækkelige fremtoning paradoksalt nok kommer til at udstråle

en erotisk karisma som kun skærper tiltrækningskraften.

Erichsens gård

Erichsens gård beliggende i Laksegade i Rønne er en af de bornholmske skønheder. Til huset hører en pragtfuld pryd- og nyttehave, indhegnet af den karakteristiske væggared som diskret værner om beboernes og væksternes udfoldelser.

Huset er på en gang lukket af for omverdenen og alligevel placeret midt i den. Ligesom størstedelen af Rønnes øvrige beboelseshuse er huset og dets vinduer nemlig placeret helt ude i gadeplan hvilket på fornemste vis fremhæver Rønnes bymæssige struktur samtidig med at det giver plads til den størst mulige have bagtil.

Ud over de arkitektoniske kvaliteter der hermed opnås, medvirker denne prioritering til at skabe en betydningsfuld tryghedsfølelse i byens gadeliv. Færdes man alene ude efter mørkets frembrud, har lyset fra vinduerne i gadeplan den psykologiske virkning at man hele tiden føler hjælpen nær.

De bornholmske skønheders hårfine og sårbare intuition for spillet mellem de helt private zoner og de mere fælles zoner, indeholder nøglen til den magi som drager én ind i det erotiske univers.

Overskrides blufærdighedsgrænserne derimod på den ene eller anden måde, skal der næsten ingenting til før det hele falder på gulvet. De huse og haver, hvor man allerede fra ankomstplanet har blottet alle sine

hemmeligheder, kan frembringe en direkte pornografisk atmosfære uden at det på nogen måde er beboernes intention.

De arkitektoniske blottelser opleves almindeligvis i de huse hvor alle forbipasserende kan se direkte ind i dagligstuen, eller i de haver hvor man kan kigge ind over hinandens hække og holde øje med naboernes gøremål. Samt i de små for haver til mange parcelhuse og villaer hvor stensætninger eller stenforhøjninger på ekshibitionistisk vis udstiller en overflod af 'forædlede' blomster der fremstår som afklædte individer på åben gade. Ud over de små forhaver ofte vulgære fremtoning er konsekvensen at husene trækkes så langt tilbage fra gadeniveau at både gadebilledet sløres og at trykedsfølelsen ved at færdes i kvarteret mindskes.

Fortvivlet sminkelyst

Ovennævnte eksempler på arkitektoniske blottelser affødes af den nonchalante planlægning af byggefeltene. Først udplaneres de landskabelige 'skønheder' for at få overskuelige og lettilgængelige byggegrunde. Dernæst placeres forbløffende mange villaer og parcelhuse stort set midt på byggegrundene. Med mindre der er tale om meget store byggegrunde er omkostningen at haverne uhyre sjældent udnyttes optimalt, idet de bliver splittet op i en række mindre klart definerede zoner.

I et forståeligt forsøg på at gøre en dyd ud af en nødvendighed opstår den fortvivlende sminkelyst i disse zoner som

man ikke rigtig ved hvad man ellers skal bruge til. De obligatoriske stensætninger i forhaven etableres. Der søges med lys og lygte efter skræddersyede blomstersammensætninger i såvel havebladene som på planteskolerne. Til og med tænkes der i såkaldte vedligeholdelsesfri beplantninger. Eller hærværks-sikre. Her kommer fyr- og grantræerne gerne ind i billedet, idet de stort set passer sig selv og stikker for meget til at nogen vil brække grenene af dem.

Kimen til skatkammeret

Men det erotiske univers åbnebaret ikke med hverken vedligeholdelsesfri eller hærværksforebyggende foranstaltninger. Og slet ikke med de monotone byggefeltet med hele rækken af arkitektoniske blottelser.

Vores forhåndenværende ressourcer skal derimod benyttes til at skabe uforglemmelige oplevelser for ens udkårne. Danmarks ressourcer er vores særegne landskaber og de dertil hørende levende væsener, det være sig planter, dyr og mennesker. Sammensættes disse individer talentfuldt med de bedste sider af vores byggeskikke fuldbyrdes den erotiske symbiose. Almindeligvis affødt det underfundige, men dog velkendte resultat at skønheden overflødiggør alle ligegyldighedernes behov for det hærværks-sikre og det vedligeholdelsesfri. Kimen til de danske skatkamre er så enkel at man næsten ikke tør tro på det. □